

XAT MOTIVI ORQALI QAHRAMON PSIXOLOGIYASINING OCHILISHI

Boltayeva Iroda

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Turkiy tillar fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15379522>

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiy matnda xat motivining estetik va funksional imkoniyatlari, xususan, qahramon psixologiyasini ochishda tutgan o'rni tahlil etiladi. Xat motivi orqali shaxsiy ichki kechinmalar, konfliktlar, ruhiy iztiroblar va sirli ong oqimlarining ifodalanish yo'llari ochib beriladi. Misollar asosida psixologik tahlilga asoslangan uslubiy yondashuvlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: xat motivi, psixologizm, ichki monolog, ruhiy kechinma, adabiy obraz, estetik ekspressiya, ichki dunyo, ichki dialog, badiiy tahlil.

Adabiy asarda qahramon ruhiyatini ochish adib mahoratining eng nozik mezonlaridan biridir. Ayniqsa, shaxsiy xat shakli yoki xat motivi vositasida bu holat yanada chuqurlashadi. Xat motivi qahramonning ichki olami, yashirin kechinmalari, jamiyatga munosabati, ijtimoiy va ma'naviy iztiroblarini bevosita va ochiq ko'rsatish imkonini beradi. Xat shakli insonning ixtiyoriy ravishda o'zini ochish, o'zini tahlil qilish usuli bo'lib, u psixologik tahlil vositasi sifatida o'z o'rnini topadi. Qahramonlar har doim adabiyot va psixologiyada qiziqarli o'rganish mavzusi bo'lib kelgan. Qahramon motivi o'quvchilarga inson xulq-atvori va ruhiyatining murakkab tomonlarini o'rganish imkonini beruvchi kuchli vositadir. Qahramonning harakatlari va qarorlari orqali biz ularning motivlari, qo'rquvlari, kuchli va zaif tomonlari haqida tushunchaga ega bo'lamiz. Qahramonning psixologiyasini ochib beradigan asosiy elementlardan biri bu motifdir, bu qahramonning ichki kurashlari va sayohati davomida o'sishini ta'kidlaydigan takrorlanadigan mavzu. Motivi ko'pincha qahramonning o'zini o'zi kashf etish va o'zini o'zi anglash uchun intilishlarini anglatadi. Qahramon o'z sayohatiga o'tlanar ekan, ular o'zlarining shaxsiy va ishonchsizliklariga qarshi turishga majbur bo'ladi. Ular duch keladi va ular engib o'tgan to'siqlar shaxsiy ma'lumotlari va his-tuyg'ularini aks ettiruvchi ko'zgu bo'lib xizmat qiladi. Bu to'siqlarni yengib o'tib, qahramon o'sishga va jamoaga, pirovardida kuchliroq va o'zini o'zi anglaydigan shaxsga aylanadi. Xat motivi adabiy matnda odatda quyidagi estetik-funksional vazifalarni bajaradi:

Ichki monolog shaklini oladi: Qahramon faqat o'zini yoki xatning qabul qiluvchisini nazarda tutgan holda fikr yuritadi.

Ruhiy halovat topish yo'li sifatida ishlatiladi: Xat orqali obraz o'z iztirobini yengillashtiradi.

Kechirish, tan olish, afsuslanish kabi ruhiy ahvolni ko'rsatadi.

Obrazlararo ichki ziddiyatlarni ko'rsatishga xizmat qiladi.

Misol: Goethening "Yosh Verterning iztiroblari" romanida xat shakli orqali Verterning ichki iztiroblari, muhabbatda bo'lgan ruhiy silsilalari batafsil ochiladi. U faqat qog'ozga ishonadi, faqat shaxsiy yozishuvlar orqali o'zini anglatadi. Motivi, shuningdek, qahramonning axloqiy kompassi va burch hissini ta'kidlaydi. Qahramonlar ko'pincha qiyin tanlovlar va ularning benuqsonligi va xarakterini sinab ko'radigan axloqiy dilemmalarga duch kelishadi. Ularning xatti-harakatlari va qarorlari orqali biz ularni nima undayotganini va ular qanday qadriyatlarni qadrlashini ko'ra olamiz. Katta manfaatlar uchun o'z xohish-istaklarini qurbon qilishmi yoki

ular ishongan narsaga qarshi turishmi, qahramonning tanlovi ularning ichki qadriyatlari va e'tiqodlarini ochib beradi. Bundan, th motivi qahramonning zaif tomonlarini va ishonchsizliklarini ham ochib berishi mumkin. O'zlarining g'ayritabiiy xodimlari va jasoratlariga qarab, qahramonlar shubha va noaniqlikdan himoyalanmagan. Ular boshdan kechirgan zaiflik va o'z-o'zidan shubhalanish lahzalari ularning insoniy rivojlanishi va o'quvchilarga yaqinlashishi. Ularning zaif tomonlarini ochib berish orqali qahramon yanada ko'p qirrali va xushyoqar xarakterga aylanadi. Motivi qahramonning boshqa bilan munosabatlarini ham ochishi mumkin. Qahramonlar ko'rsatuvchi shaxsiyatning turli tomonlarini aks ettiruvchi ko'rsatuvchi bo'lib xizmat ko'rsatuvchi qahramonlar bilan o'zgartirilgan. Ularning ushbu qahramonlar bilan o'zaro munosabati bilan biz qahramonlarning vaziyatga va qarorlari atrofida qanday ta'sir qilishini ko'rishimiz mumkin. U chuqur do'stlik rishtalarini o'rnatadimi yoki xiyonat va mojarolarga duch keladimi, qahramonning munosabatlari hamdardlik, hamdardlik va sadoqat masalalarini ochib beradi. Xat obrazning o'ziga xos psixologik portretini yaratishda juda qulay janr shaklidir. Qahramon bu shakl orqali quyidagilarni ochib beradi:

O'zligini anglash – kimligini, hayotdagi o'rnini anglash harakati.

Konfliktli ichki holatlar – iroda, vijdon, istak va real imkoniyatlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar.

Tushunilmaslik yoki yolg'izlik holati – xat, aslida, dialog bo'lishiga qaramay, ko'pincha ichki monolog sifatida ifodalanadi.

O'z-o'zini tahlil qilish – o'z fikrlarini tartiblash, kechmishlarga baho berish

Bundan tashqari, motivi qahramonning ichki jinlari va kurashlarini ham ochib berishi mumkin. Qahramonlar ko'pincha o'tmishdagi jarohatlar yoki ichki jinlar tomonidan ta'qib qilinadi, ular qarshi turishlari va engishlari kerak. Bu ichki qarama-qarshiliklar qahramonning xarakteriga chuqurlik va murakkablik qo'shadi, chunki ular o'zlarining qo'rquvlari va ishonchsizliklariga qarshi turishga majbur bo'lishadi. Ularning ichki jinlari bilan yuzma-yuz bo'lish orqali qahramon yanada to'liq anglab yetilgan va haqiqiy shaxsga aylanadi. Motivi qahramonning o'sishi va o'zini ham ta'kidlashi mumkin. Qahramonlar o'z sayohatlari jarayonida o'sish va o'zgarish jarayonidan o'tadilar, chunki ular o'z tajribalaridan o'rganadilar va ularni yengadilar. Ular duch keladigan to'siqlar ularning o'zlariga va zarariga qarshi turishga majbur qiladi, natijada shaxsiy o'sish va mahsulotga olib keladi. Qahramonning sayohatini kuzatish orqali biz sodda va sifatli shaxsiy shaxsdan qanday qilib dono va jasur qahramonga aylanganini ko'rishimiz mumkin.

P.Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanida Amir Temur va boshqa tarixiy shaxslar o'rtasidagi xatlar orqali ularning siyosiy pozitsiyalari, o'zaro ichki kurashlari va ichki iztiroblari yoritiladi. Bu xatlar har bir qahramon ruhiyatining yuzini ochib beradi. Motivi qahramonning chidamliligi va matonatini ham ochib berishi mumkin. Qahramonlar ko'pincha engib bo'lmaydigan ko'rinadigan qiyinchiliklar va muvaffaqiyatsizliklarga duch kelishadi, bu ularning qat'iyati va qat'iyatini sinab ko'radi. Qahramon o'zlarining qat'iyatliligi va qat'iyatligi orqali xarakterning kuchliligini va qiyinchiliklarni engib o'tish qobiliyatini namoyish etadi. Ularning qo'rquviga qarshi turish va shubhalarini bartaraf etish orqali qahramon har qachongidan ham kuchliroq va qat'iyatli bo'lib chiqadi. Bundan tashqari, motivi qahramonning maqsad va taqdir tuyg'usini ham ta' tutishi mumkin. Qahramonlar ko'pincha taqdir tuyg'usi yoki ularning sayohatga chiqishiga undaydigan yuqori chaqiriq bilan boshqariladi. Bu maqsad tuyg'usi

qahramonga o'z taqdirini ro'yobga chiqarishga va dunyoni o'rnatishga intilayotgani uchun unga yo'nalish va ravshanlik hissini beradi. Ularning chaqiruviga ergashib, shaxsiy hujjatning kuchi va jasoratidan jo'natish uchun qodir va oxir-oqibat boshqalar uchun umid va ilhom nuriga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, th motivi o'quvchilarga adabiyotdagi qahramon psixologiyasini o'rganish imkonini beradigan kuchli vositadir. Qahramonning harakatlari, tanlovlari va munosabatlari orqali biz ularning motivlari, qo'rquvlari, kuchli tomonlari, zaif tomonlari va o'sishi haqida tushunchaga ega bo'lamiz. Qahramonning sayohati inson tajribasining aksidir, chunki ular o'zlarining ichki jinlari bilan to'qnashadilar, qo'rquvlari bilan yuzlashadilar va oxir-oqibat kuchliroq va o'zini anglaydigan shaxs sifatida paydo bo'ladilar. Qahramon ruhiyatining murakkabliklarini th motivi orqali ochib, biz ularning kurashlari va g'alabalari bilan bog'lana olamiz. Xat motivi adabiy matnda ruhiy tahlilning eng kuchli vositalaridan biridir. U qahramonning ichki olamini ochadi, dramatik taranglikni kuchaytiradi va syujetning nozik burilishlariga xizmat qiladi. Ayniqsa psixologizmga asoslangan asarlarda xat shakli orqali obrazning to'liq va murakkab portreti yaratiladi. Bugungi zamonaviy adabiyotda ham xat motivi yangi shakllarda o'z davomini topmoqda.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goethe J.W. *The Sorrows of Young Werther*. Penguin Books, 2005.
2. Qodirov P. *Yulduzli tunlar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015.
3. Ali M. *Ko'hna dunyo*. Toshkent: Sharq, 2018.
4. Fayzullayev A. *Badiiy matn va psixologizm*. Toshkent, 2019.
5. Lotman Yu.M. *Struktura khudozhestvennogo teksta*. M.: Iskusstvo, 1994.
6. Eshonqulov A. *Adabiyotshunoslikda uslubiy tahlil asoslari*. Toshkent, 2020.